

Я. А. МАКСИМЕНКО, Т. А. ДЯЧЕНКО, Т. В. ДАНЬКО

ОПТИМІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ЯК НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню структури зовнішньої торгівлі України як напрямку удосконалення структури національної економіки в контексті забезпечення сталого розвитку. Метою даної статті є аналіз зовнішньої торгівлі, пошук шляхів її оптимізації як напрямку удосконалення структури національної економіки в контексті забезпечення сталого розвитку України. Методи дослідження: аналіз і синтез, порівняння, системний підхід, статистичний метод, узагальнення. Детально проаналізовано експорт і імпорт України, їх динаміку і товарну структуру. Виявлено недосконалість структури експорту й імпорту: в експорті низькотехнологічні товари становлять високу частку, причому за деякими товарними групами їх частка має тенденцію до зростання, високотехнологічні товари – низьку з тенденцією до зниження їх частки; в імпорті найбільшу частку становлять високотехнологічні товари з тенденцією до її зростання. Проаналізовано показники, що характеризують частку переробної промисловості у ВВП, показано тенденцію до зниження даного показника. Зазначено значущість подальшого розвитку переробної промисловості, збільшення її частки в ВВП і необхідність зниження питомої ваги сировини в загальному експорті як одного з напрямів вирішення цієї проблеми. Запропоновано рекомендації, спрямовані на оптимізацію зовнішньої торгівлі, удосконалення структури національної економіки для забезпечення сталого розвитку України, серед них: підвищення в експорті питомої ваги товарів з високою доданою вартістю, зниження питомої ваги товарів з низькою доданою вартістю, створення умов для більш повної реалізації експортного потенціалу, досягнення збалансованої структури виробництва, зниження залежності від постачальників імпортованих компонентів.

Ключові слова: зовнішня торгівля; експорт; імпорт; переробна промисловість; сталий розвиток; структура національної економіки

Ia. MAKSYMENKO, T. DIACHENKO, T. DANKO

OPTIMIZATION OF FOREIGN TRADE AS A DIRECTION FOR IMPROVING THE STRUCTURE OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF ENSURING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE

The article is devoted to the study of the structure of foreign trade of Ukraine as a direction of improving the structure of the national economy in the context of ensuring sustainable development. The purpose of this article is to analyze foreign trade, search for ways to optimize it as a direction of improving the structure of the national economy in the context of ensuring sustainable development of Ukraine. Research methods: analysis and synthesis, comparison, systematic approach, statistical method, generalization. The export and import of Ukraine, their dynamics and commodity structure have been analyzed in detail. The imperfection of the structure of exports and imports has been revealed: in exports, low-tech goods account for a high share, and for some commodity groups their share tends to grow, high-tech goods - low with a tendency to decrease their share; in imports, the largest share is made up of high-tech goods with a tendency to grow. The indicators characterizing the share of the processing industry in GDP have been analyzed, and a tendency to decrease this indicator is shown. The importance of further development of the processing industry, increasing its share in GDP and the need to reduce the share of raw materials in total exports as one of the directions for solving this problem have been noted. Recommendations have been proposed aimed at optimizing foreign trade, improving the structure of the national economy to ensure sustainable development of Ukraine, including: increasing the share of goods with high added value in exports, reducing the share of goods with low added value, creating conditions for a more complete realization of export potential, achieving a balanced production structure, reducing dependence on suppliers of imported components.

Keywords: foreign trade; export; import; processing industry; sustainable development; structure of the national economy

Вступ. Одним із пріоритетних завдань є забезпечення сталого розвитку України, реалізація якого пов'язана з удосконаленням структури національної економіки. Вирішення цього завдання залежить від ряду факторів, в тому числі структури зовнішньої торгівлі. Тому аналіз і пошук шляхів удосконалення структури зовнішньої торгівлі в контексті забезпечення сталого розвитку є вкрай актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналізу проблем економічного розвитку присвячені праці таких учених, як Бажал Ю. М., Гесць В. М., Гриценко А. А., Гуроров А. О., Федулова Л. І. В публікаціях акцентується увага на виявленні факторів впливу на економічний розвиток, упровадженні інновацій і забезпеченні інноваційного типу розвитку. Дослідження зовнішньої торгівлі, її ролі, інструментів регулювання здійснюють вчені Ануфрієва К. В., Губа М. О., Ковтун Т. Д., Матвієнко А. П., Марченко В. М., Мельник Т. М., Нечаєв О. Л., Панасейко І. М., Пугачевська К. С. Не дивлячись на чисельні публікації з даної проблематики, питання забезпечення сталого

розвитку потребують подальших досліджень.

Мета статті. Метою даної статті є аналіз зовнішньої торгівлі, пошук шляхів її оптимізації як напрямку удосконалення структури національної економіки в контексті забезпечення сталого розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для забезпечення сталого розвитку країни велике значення має ефективна структура національної економіки, досягнення якої значною мірою залежить від структури зовнішньої торгівлі.

Розглянемо зовнішню торгівлю України більш детально. Український експорт збільшувався до 2012 року, досягнувши значення 64427 млн дол., з 2013 року спостерігається негативна тенденція, з 2017 року спостерігається знову його збільшення до 46091 млн дол. у 2019 році, у 2020 році він дещо знизився, у 2021 році показник становив 63113 млн дол., а вже у 2023 році знову спостерігається зниження показника до 34678 млн дол. Імпорт також збільшувався до 2012 року, досягнувши 86273 млн дол., з 2013 року до 2015 року мав зворотну тенденцію, досягнувши значення 38875 млн дол., з 2016 року відновилося його

зростання до 60352 млн дол. у 2019 році, у 2020 році він дещо знизився, у 2021 році зріс до 69755 млн дол., у 2022 році знизився, а у 2023 році знову спостерігається збільшення показника до 63813 млн дол. [10].

Важливим є аналіз експорту й імпорту України за товарними групами. Динаміка товарної структури експорту України за 2010–2023 роки подана на рис. 1.

меншу частку в експорті: частка продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості коливалась від 8,5 % у 2010 році до 3,8 % у 2023 році, найвищий показник спостерігався в 2011 році – 9,7 %; деревина та вироби з неї – від 3,1 % у 2010 році до 5,0 % у 2023 році, промислові вироби – від 1,3 % у 2010 році до 1,6 % у 2023 році [10]. Аналіз товарного експорту свідчить про недосконалість його структури: низькотехнологічні товари становлять високу частку в

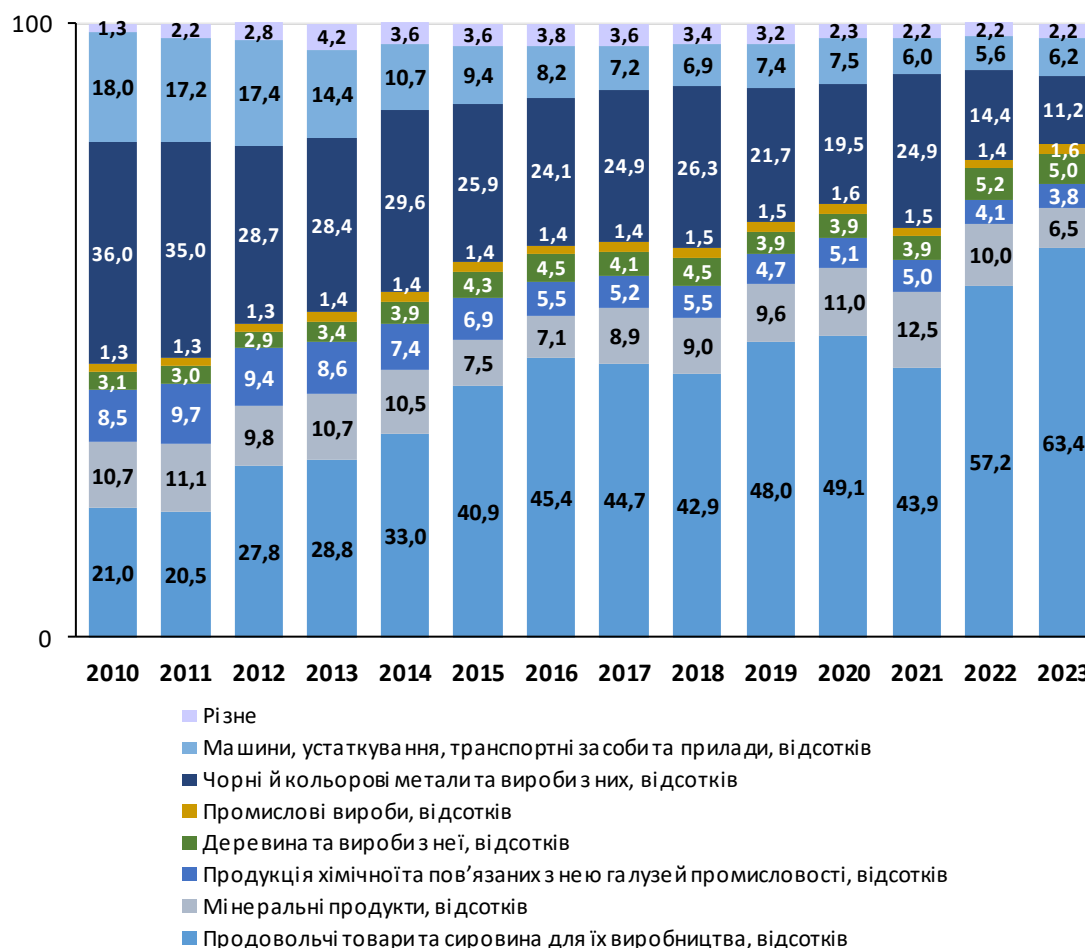

Рис. 1 - Структура експорту України за товарними групами

Джерело: побудовано авторами на основі [10].

Високу частку в експорті становлять такі товарні групи: продовольчі товари та сировина для їх виробництва, цей показник коливався від 21,0 % від загального обсягу експорту в 2010 році до 63,4 % у 2023 році, у 2023 році його значення було максимальне; мінеральні продукти – від 10,7 % у 2010 році до 6,5 % у 2023 році, що є найнижчим значенням за досліджуваний період; чорні й кольорові метали та вироби з них – від 36,0 % у 2010 році (найвище значення) до 11,2 % у 2023 році (найнижче значення). Натомість частка машин, устаткування, транспортних засобів та приладів у 2010 році становила 18,0 %, у 2015 році – 9,4 %, у 2023 році тільки 6,2 % від загального обсягу. Інші товарні групи становлять

експорті, високотехнологічні товари – низьку; причому за деякими товарними групами частка низькотехнологічних товарів має тенденцію до зростання, частка високотехнологічних товарів – до зниження.

Динаміка товарної структури імпорту України за 2010–2023 роки подана на рис. 2.

Найбільшу частку в імпорті становлять машини, устаткування, транспортні засоби та прилади, причому цей показник значно зріс за досліджуваний період: коливався від 20,7 % у 2010 році до 19,3 % у 2015 році, з 2016 року спостерігається постійне зростання з 25,6 % у 2016 році до 33,5 % у 2020 році, у 2023 році цей показник становив 30,7 %. Також

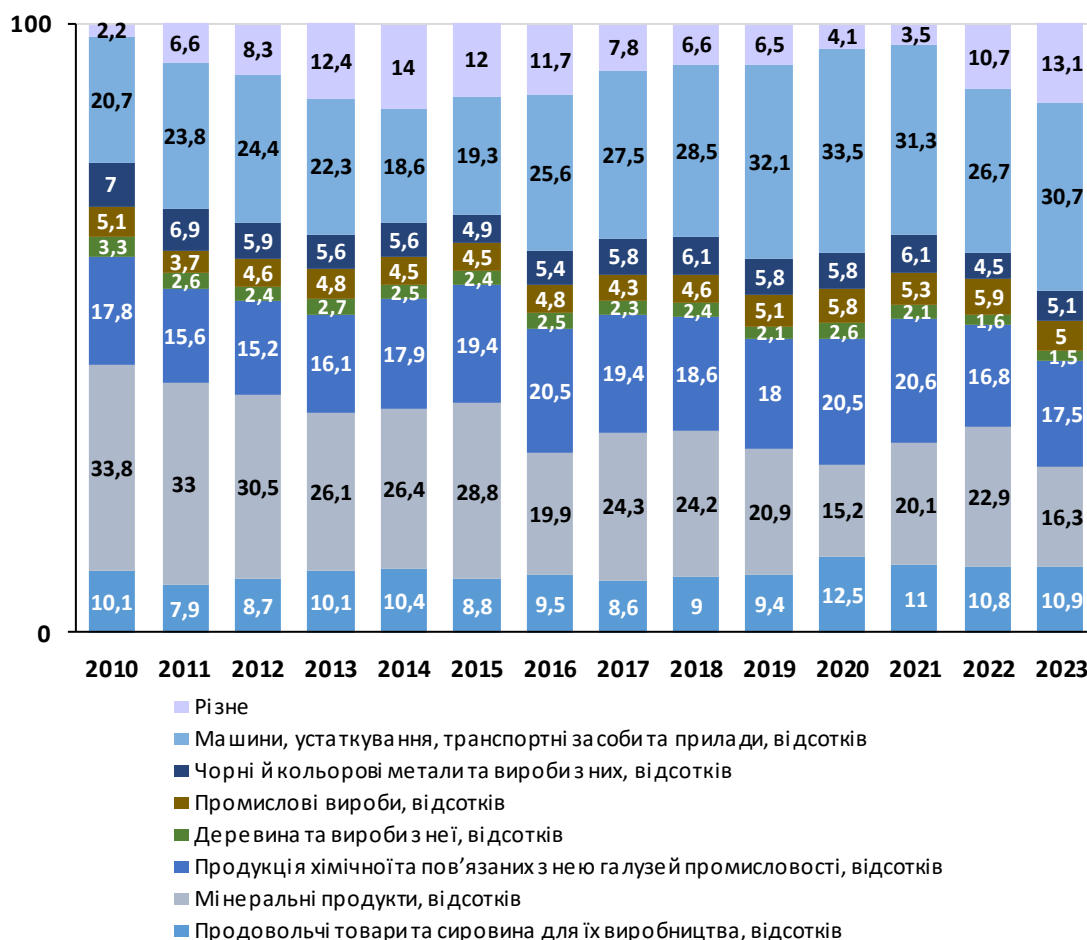

Рис. 2 - Структура імпорту України за товарними групами

Джерело: побудовано авторами на основі [10].

значну частку в імпорті становлять: продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, її частка коливалась від 17,8 % у 2010 році до 17,5 % у 2023 році, мінеральні продукти: цей показник значно знизився від 33,8 % у 2010 році до 16,3 % у 2023 році. Інші товарні групи становлять меншу частку в імпорті: продовольчі товари та сировина для їх виробництва, цей показник коливався від 10,1 % у 2010 році до 10,9 % у 2023 році; чорні й кольорові метали та вироби з них – від 7,0 % у 2010 році до 5,1 % у 2023 році; промислові вироби – від 5,1 % у 2010 до 5,0 % у 2023 році; деревина та вироби з неї – від 3,3 % у 2010 році до 1,5 % у 2023 році [10].

Аналізуючи товарну структуру імпорту, слід зазначити, що в імпорті найбільшу питому вагу становлять високотехнологічні товари і їх частка має тенденцію до збільшення. Інші товари мають значно нижчу питому вагу в імпорті, по деяких низькотехнологічних товарах (мінеральні продукти) частка суттєво знизилась.

Також слід відмітити переважання імпорту над експортом протягом всього досліджуваного періоду.

Висока питома вага в експорті низькотехнологічних, в імпорті високотехнологічних товарів негативно позначається на економічному розвитку.

На думку Гриценка А. А. в умовах «імпорту продукції більш високого технологічного рівня і збільшення експорту сировини... економічне зростання призводить до поглиблення диспропорцій, що неминує закінчується кризою, пусковим механізмом якого закономірно стає дефіцит платіжного балансу... При цьому базисною підставою є зростання дефіциту торгового балансу і поточного рахунку» [2].

Гриценко А. А. зазначає, що «економічна динаміка української економіки безпосередньо залежить від світової кон'юнктури цін на сировинні товари, від можливостей експорту і його співвідношення з імпортом» [2].

Автори Рудніченко Є. М., Гавловська Н. І., Гавловська В. І. наголошують, що «зростання обсягів імпорту наукомісткої продукції з високою доданою вартістю формує загрози національній економічній безпеці» і як один з можливих шляхів стабілізації ситуації в економіці країни вбачають розвиток виробництв продукції, що конкурує з імпортною [9].

Для подальшого економічного розвитку економіки України необхідно досягнення ефективної товарної структури експорту й імпорту, а також збалансованості торгового балансу.

Товарна структура експорту країни і співвідношення в ньому товарів різного ступеня обробки впливає на розвиток переробної промисловості. Збільшення частки в експорті сировини знижує частку переробної промисловості у ВВП. Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності в обсязі валового внутрішнього продукту України за 2010–2022 роки подана в табл.

Таблиця – Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності в обсязі валового внутрішнього продукту України

Роки	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ВВП (валова додана вартість) у фактичних цінах, млн. грн	1120585	1988544	2385367	2981227	3560302	3977198	4222026	5450849	5239114
Переробна промисловість (валова додана вартість) у фактичних цінах, млн. грн	146749	236692	291471	357160	410646	429084	426483	560527	398360
Переробна промисловість у фактичних цінах, відсотків	13,0	11,9	12,2	12,0	11,5	10,8	10,1	10,3	7,6

Джерело: побудовано авторами на основі [11, 12].

За даними Державної служби статистики України у 2010 році частка переробної промисловості у ВВП становила 13,0 %, у 2015 році вже 11,9 %, у 2016 дещо підвищилась – до 12,2 %, з 2017 року почалось зниження; в 2017 році показник становив 12,0 %, в 2018 році – 11,5 %, в 2019 році – 10,8 %, в 2020 році – 10,1 %, в 2021 році – 10,3 %, а в 2022 році відбулось зниження показника до 7,6 % [11, 12]. Наведені дані свідчать про те, що частка переробної промисловості у ВВП протягом останніх років має тенденцію до зниження. Тому необхідно запровадження системи заходів, спрямованих і на підвищення частки переробної промисловості у валовій доданій вартості, і на підвищення в структурі експорту частки продукції високотехнологічних секторів економіки як одних з ключових індикаторів забезпечення сталого розвитку України. Для цього необхідно створити сприятливі умови для розвитку виробництва з високою доданою вартістю, а також важливим напрямом реалізації цього завдання є оптимізація зовнішньої торгівлі. Для цього необхідно запровадження таких заходів.

По-перше, підвищення в експорті питомої ваги товарів з високою доданою вартістю, зниження питомої ваги товарів з низькою доданою вартістю [1, 8].

По-друге, створення умов для більш повної реалізації експортного потенціалу: ефективне використання всіх ресурсів, впровадження нових технологій, розвиток кадрового забезпечення наукового потенціалу [4, 6], зниження ступеня монополізації ринків тощо.

По-третє, створення сприятливого середовища для досягнення збалансованої структури виробництва, розвитку всіх галузей – від видобування сировини до створення кінцевого продукту [7].

По-четверте, зниження залежності від постачальників імпортованих компонентів.

По-п'яте, впровадження екосистемного підходу до розвитку зовнішньої торгівлі, як механізму інтеграції українських експортерів у глобальні ланцюги створення вартості, орієнтовані на досягнення Цілей сталого розвитку [5].

По-шосте, інституціональне забезпечення створення спільної цінності з мультинаціональними корпораціями з високими ESG-рейтингами з метою залучення інвестицій, технологічного трансферу,

обміну управлінськими практиками та формування спільних ініціатив у сфері розвитку сталих інновацій [3].

Запровадження даних заходів сприятиме удосконаленню структури зовнішньої торгівлі, національної економіки і забезпеченню сталого розвитку України.

Висновки. Забезпечення сталого розвитку тісно пов'язано з удосконаленням структури національної економіки. Важливу роль у вирішенні цього питання відіграє оптимізація структури зовнішньої торгівлі.

В результаті аналізу зовнішньої торгівлі України виявлено недосконалість її структури за товарними групами; запропоновано ряд заходів, спрямованих на вирішення цієї проблеми: підвищення в експорті питомої ваги високотехнологічних товарів, створення сприятливих умов для більш повної реалізації експортного потенціалу, досягнення збалансованої структури виробництва тощо.

Реалізація цих заходів сприятиме досягненню оптимальної структури зовнішньої торгівлі, збільшенню частки переробної промисловості у ВВП і, відповідно, удосконаленню структури національної економіки, забезпеченню сталого розвитку України.

Список літератури

1. Arkhiereiev S. Factors of export incomes formation and ways to increase currency incomes of Ukraine / S. Arkhiereiev, Ia. Maksymenko, T. Diachenko // *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. – 2021. – vol. 2. – No. 37. – pp. 406-413, DOI:https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i37.230325.
2. Гриценко А. А. Економіка України на шляху до інклюзивного розвитку / А. А. Гриценко // *Економіка і прогнозування*. – К. : Національна академія наук України. – 2016. – № 2. – с. 9 – 23.
3. Данько, Т. В. Концептуальні засади розвитку теорії міжнародного бізнесу в умовах підвищення глобальної технологічної динамічності. *Проблеми економіки*. 2022. №. 4. С. 201–213.
4. Дяченко Т. А. Вектор інтенсивного зростання економіки України: свідомий вибір та історичний досвід. *Вісник ХНАУ* :

- зб. наук. пр. Сер.: Економічні науки. – Харків : ХНАУ, 2018. № 1. С. 189-195.
5. Krasnokutska, N., Danko, T. Corporate Social Responsibility and Countries' Reputation: A Study from a Global Strategic Management Perspective: Comparative CSR and Sustainability. Routledge, 2022. 16c.
 6. Максименко Я. А. Глобалізація як тенденція розвитку сучасної світової економіки / Я. А. Максименко, В. О. Кропива // *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки)*. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2020. – № 4. – С. 50 – 54.
 7. Максименко Я. А. Розвиток національної економіки під впливом загальносвітових тенденцій. *Бізнес Інформ*. 2019. № 3. С. 26-31.
 8. Максименко Я. А., Дяченко Т. А. Інтеграція України до світової економічної системи *Економіка і управління в умовах глобалізації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 1-7 грудня 2010 р.* – Донецьк : [ДонНУЕТ]. 2010. Т. 3. С. 286-288.
 9. Рудніченко С. М., Гавловська Н. І., Гавловська В. І. Глобалізація, імпортозаміщення та економічна безпека держави: взаємовплив і взаємозалежність // *Бізнес Інформ*. – 2018. – №4. – С. 26–32.
 10. Статистика зовнішнього сектора. Зовнішня торгівля товарами. Національний Банк України. 2024. веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Trade_y.pdf.
 11. Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності в обсязі валового внутрішнього продукту. Державна служба статистики України. 2022. веб-сайт. URL: https://ukr.stat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2021.pdf
 12. Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності в обсязі валового внутрішнього продукту. Державна служба статистики України. 2024. веб-сайт. URL: https://ukr.stat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf
- intensive growth of the Ukrainian economy: conscious choice and historical experience]. *Visnyk KhNAU : zb. nauk. pr. Ser.: Ekonomichni nauky* [Bulletin of the KhNAU: collection of scientific papers Series: Economic Sciences]. – Kharkiv: KhNAU, 2018. no 1. pp. 189-195.
5. Krasnokutska, N., Danko, T. Corporate Social Responsibility and Countries' Reputation: A Study from a Global Strategic Management Perspective: Comparative CSR and Sustainability. Routledge, 2022. 16c.
 6. Maksymenko Ya. A. Hlobalizatsiya yak tendentsiya rozvytku suchasnoyi svitovoyi ekonomiky [Globalization as a trend in the development of the modern world economy] / Ya. A. Maksymenko, V. O. Kropyva // *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu «Kharkivs'kyi politekhnichnyi instytut» (ekonomichni nauky)* [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences)]. – Kharkiv: NTU "KhPI". – 2020. – no 4. – pp. 50 – 54.
 7. Maksymenko Ya. A. Rozvytok natsional'noyi ekonomiky pid vplyvom zahal'nosvitovykh tendentsiy [Development of the national economy under the influence of global trends]. *Biznes Inform* [Business Inform]. 2019. no 3. pp. 26-31.
 8. Maksymenko Ya. A., Dyachenko T. A. Intehratsiya Ukrainy do svitovoyi ekonomichnoyi systemy [Ukraine's integration into the global economic system] *Ekonomika i upravlinnya v umovakh hlobalizatsiyi : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 1-7 hrudnya 2010 r* [Economics and management in the context of globalization: materials of the International Scientific and Practical Conference, December 1-7, 2010.]. – Donetsk : [DonNUET]. 2010. Vol. 3.pp. 286-288.
 9. Rudnichenko Ye. M., Havlovs'ka N. I., Havlovs'ka V. I. Hlobalizatsiya, importozamishchennya ta ekonomichna bezpeka derzhavy: vzayemovplyv i vzayemozalezhnist' [Globalization, import substitution and economic security of the state: mutual influence and interdependence] // *Biznes Inform* [Business Inform]. – 2018. – no 4. – pp. 26–32.
 10. Statystyka zovnishn'oho sektora. Zovnishnya torhivlya tovaramy. Natsional'nyy Bank Ukrainy [External sector statistics. Foreign trade in goods. National Bank of Ukraine]. 2024. veb-sayt. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Trade_y.pdf.
 11. Struktura valovoyi dodanoyi vartosti za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti v obsyazi valovoho vnutrishn'oho produktu. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Structure of gross value added by types of economic activity in the volume of gross domestic product. State Statistics Service of Ukraine]. 2022. veb-sayt. URL: https://ukr.stat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2021.pdf
 12. Struktura valovoyi dodanoyi vartosti za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti v obsyazi valovoho vnutrishn'oho produktu. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Structure of gross value added by types of economic activity in the volume of gross domestic product. State Statistics Service of Ukraine. 2024]. 2024. veb-sayt. URL: https://ukr.stat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf

References (transliterated)

1. Arkhiereiev S. Factors of export incomes formation and ways to increase currency incomes of Ukraine / S. Arkhiereiev, Ia. Maksymenko, T. Diachenko // *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. – 2021. – Vol. 2. – no. 37. – pp. 406-413, DOI:<https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i37.230325>.
2. Hrytsenko A. A. Ekonomika Ukrainy na shlyakhu do inklyuzyvnoho rozvytku [Ukraine's economy on the path to inclusive development] // *Ekonomika i prohnozuvannya* [Economics and forecasting]. – Kiev: Natsional'na akademiya nauk Ukrainy. – 2016. – no 2. – pp. 9 – 23.
3. Danko, T. V. Kontseptualni zasady rozvytku teorii mizhnarodnoho biznesu v umovakh pidvyshchennia hlobalnoi tekhnologichnoi dynamichnosti [Conceptual foundations of the development of the theory of international business in the context of increasing global technological dynamism]. *Problemy ekonomiky* [Economic problems]. 2022. no. 4. pp. 201–213.
4. Dyachenko T. A. Vektor intensyvnoho zrostantnya ekonomiky Ukrainy: svidomyy vybir ta istorychnyy dosvid [Vector of

Надійшла (received) 18.03.2025

Відомості про авторів / About the Authors

Максименко Яна Анатоліївна (Maksymenko Iana) – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри загальної економічної теорії; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4712-533X>; e-mail: Iana.Maksymenko@khi.edu.ua

Дяченко Тетяна Анатоліївна (Diachenko Tetiana) – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри загальної економічної теорії; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6776-6778>; e-mail: Tetiana.Diachenko@khi.edu.ua

Данько Тарас Володимирович (Danko Taras) – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», директор навчально-наукового інституту економіки, менеджменту і міжнародного бізнесу, м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1308-826X>; e-mail: Taras.Danko@khi.edu.ua